

Георги Илиев

ЛЯТОТО НА 1913 ГОДИНА

**Документирани свидетелства за геноцида
над българите**

София, 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Георги Илиев, съставител, 2013
© Издателство „Изток-Запад“, 2013

ISBN 978-619-152-189-0

ГЕОРГИ ИЛИЕВ

Лятото на 1913 г.

Документирани свидетелства
за геноцида над българите

СПАСЕНАТА
ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА
СПАСЕНАТА
ИСТОРИЯ

№1 Павел Милюков. *Живата истина*

№2 VII състав на Народния съд

№3 Георги Илиев. *Лятото на 1913 година*

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	7
I. ЮЛИ 1913 г.	17
II. АВГУСТ 1913 г.	181
III. СЕПТЕМВРИ 1913 г.	245
IV. КАК СЕ СТИГНА ДО ГЕНОЦИД ПРЕДИ ЛЯТОТО НА 1913 г.	373
V. КАК СЕ СТИГНА ДО ГЕНОЦИД ПРЕЗ ЮНИ 1913 г.	403
VI. СЛЕД ЛЯТОТО НА 1913 г., ОКТОМВРИ И ПОСЛЕ.....	473
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	521
ИЗТОЧНИЦИ.....	547

Предговор

Душите на стотиците хиляди българи, станали жертва на жесток геноцид през 1913 г., не могат да намерят покой, докато не получат признание. Те заслужават и ни задължават да пазим светла паметта им, за да не допускаме грешките от миналото, каквито направиха нашите политици и държавници – грешки, дали повод България да изживее най-страшната национална катастрофа само месеци след блестящите победи на българската войска по време на Балканската война, донесла освобождението на българите в Тракия и Македония и очертала с Лондонския мирен договор по-обширни граници на държавата от тези с договора от Сан Стефано.

Паметта на жертвите все още чака признание от поколенията. Ще изпълним синовния си дълг към тях само когато споменът за тази българска трагедия стане достояние на света и буренясалите български гробове на героите в Одринско, Цариградско, Лозенградско, край Мраморно море, по Беломорието, в Македония, в Солунско, Серско, Дойранско, Охридско, Щип, Битоля, Ксанти, Гюмюрджина (Комотини), Дедеагач (Александруполис) и др. бъдат обозначени, а имотите и имуществата им зачетени като право на техните потомци.

Тази книга има за цел да докаже чрез всички документирани свидетелски показания за събитията през лятото на 1913 г., че българското население от стотици села, разположени между Черно море, Мраморно море, Бяло море, Егейско море, Дойранското и Охридското езеро, са били подложени на етническо прочистване и са станали жертва на престъпление. Престъпление, което след Втората световна война беше названо с термин, въведен от Рафаел Лемкин, ГЕНОЦИД. Оцелелите жертви на това престъпление неправилно са наричани бежанци или изселници. Те са жертви на масово, системно етническо прочистване, продължило много години и продължаващо, защото недостойни български политици се страхуват да го нарекат с истинското му име. Още на 24 май 1915 г. Съ-

юзниците – Великобритания, Франция и Русия – съвместно правят изявление, с което обвиняват за пръв път друго правителство (Отоманската империя, дн. Турция) в извършването на „престъпление срещу човечеството“. Извадка от съвместното изявление гласи:

„Предвид на тези нови престъпления на Турция срещу човечеството и цивилизацията, Съюзническите правителства заявяват публично на Високата порта, че те ще държат отговорни за престъпленията всички членове на Османското правителство, както и тези техни посредници, които са замесени в кланетата.“

Само 3 месеца по-късно, на 24 август 1915 г., Фердинанд сключва съюз със Оттоманската империя (дн. Турция) срещу Великобритания, Франция и Русия.

Тук са събрани цитати от десетина книги, документирали престъплението, и още десетки други източници, в които съставителят е намерил отчасти информация за събитията. Сборникът дава възможност за обективното им представяне в строг хронологичен ред.

Много от оцелелите жертви на геноцида от 1913 г. са преживели само месец-два, след като са пристигнали в България. Те не са могли да понесат видяното. Кошмарът на злодеянието продължава да ги души и на свободната българска земя и преждевременно събира душите им с тези на изгубените близки. Много от оцелелите са споделяли преживения кошмар пред големия български учен академик Любомир Милетич с надеждата, че чрез неговия глас техните съдби ще станат достойние на цялата българска и на световната общественост, и че те един ден ще получат справедливо възмездие и обезщетение. Ученият Любомир Милетич с родови корени в Македония и Тракия полага неимоверни усилия, за да документира обективно това престъпление срещу човечеството, извършено в началото на модерния двадесети век. Поел отговорността да направи нещо за тези обикновени, отрудени, честни и в морално отношение изключително здрави българи, той издава разобличителната си документална книга „Разорението на тракийските българи през 1913 г.“, въпреки настъпилата национална катастрофа и опитите на управляващите, които са я предизвикали, да потулят отговорността си, а с това и престъпленията.

Безпрецедентните усилия на акад. Любомир Милетич – един от основателите на Българското книжовно дружество (дн. БАН) и на Софийския университет, са споделени от Рафаел Лемкин,

който на международна правна конференция в Мадрид през 1928 г. се опитва да прокара съглашение против зверствата по време на война. Уви, светът още не е узрял да разбере и осъзнае за каква престъпление става дума в документираните от акад. Л. Милетич ужаси, съпроводени със свидетелства за арменския геноцид и ужасите на Първата световна война. Едва след като хитлеризмът взема надмощие в Германия и в други части на света, и това античовешко деяние става практика и достига чудовищни форми и размери в холокоста, светът проглежда. След края на Втората световна война Рафаел Лемкин налага термина геноцид. На 9 декември 1948 г. световната организация Обществото на народите (дн. ООН) приема с резолюция на Общото си събрание 260 А (III) Конвенцията за преследване и наказване на престъплението геноцид. България я ратифицира с Указ №300 от 23 юни 1950 г., а Република Турция – на 31 юли 1950 г.

Днес науката за проучване на геноцида се изучава в редица световни университети и има изследователски центрове в най-развитите страни в света. Издадени са много книги за престъплението геноцид, от които може да се проследи неговият зародиш. Науката засега признава извършването на първия геноцид за ХХ век срещу народа хереро през 1904–1907 г., проведен от германския военачалник Адриан Дитрих Лотар фон Трота (Магдебург, 3 юли 1848 – Бон, 31 март 1920) на територията на днешна Намибия. Там германският доктор Ханс Ойген Фишер (5 юли 1874 – 9 юли 1967) провежда генетични експерименти с деца. Най-добрият ученик на основателя на доктрината за расова чистота през 1908 г. д-р Ойген Фишер става по-късно в Берлинския университет д-р Менгеле.

Още от стредата на ХІХ век Германия предоставя на Отоманската империя свои военни експерти. Един от тях е военният теоретик, генерал-фелдмаршал, барон Вилхелм Леополд Колмар фон дер Голц, автор на военната доктрина, изложена в книгата му „Das Volk in Waffen“ (1883), откогато е и на служба при султана. Приета от Отоманската империя, доктрината гласи: „Един поданик никога няма да е добър войник, нито би защитавал родината си, ако не я смята за своя.“

От свидетелските разкази в настоящата книга става очевидно, че Енвер паша при провеждането на геноцида над българите в Одринско през 1913 г., над българите в Мала Азия през 1914 г., а по-късно през 1915 г. и над арменците е пряк приемник на въ-

просната доктрина. Идеите на наричания от турците Голц паша влияят и на групировката „Grupo de Oficiales Unidos“ (GOU), която управлява Аржентина през периода 1943–1946 г.

Геноцидите през XX век са вече предмет на изследване и санкциониране в целия съвременен свят. Ето защо за потомците на геноцида на тракийските българи от 1913 г. е обидно да чуват от трибуната на българското Народно събрание спорове: дали става въпрос за „бежанци“ или за „изселници“, когато всички доказателства сочат, че става въпрос за жертви на най-античовешкото престъпление – геноцид.

Настоящата книга е изпълнена с убедителни доказателства в това отношение. Потомците на стотиците хиляди бежанци в България недоумяват как от парламентарната трибуна се предлагат и народното представителство гласува решения, обвиняващи България, една трета, ако не и повече от населението на която са потомци на бежанци, преживели ужасите на геноцида против българския народ, че тя е провеждала етническо прочистване.

Ето още един факт, с който съставителят иска да тласне читателя към размисъл: Димитър Тончев (1858–1937) е документирал, че при първата си среща с Фердинанд в Ебентал след абдикацията на княз Батенберг, бъдещият български цар проявява колебание и малодушие да седне на българския престол без признаване от Великите сили, против волята на Русия. Фердинанд казал, че може да дойде в България като висш комисар на султана, докато се признае изборът му. На едно парче хартия той е написал своето странно предложение, което Димитър Тончев съхранява и впоследствие ползва, за да изнудва владетеля. Този факт е записан от Симеон Радев в книгата „Конференцията в Букурещ и Букурещкият мир от 1913 г.“. Няма ли този факт също отношение към парадоксите в управлението на България, довели до двете национални катастрофи и геноцида над българите? Остават загадките защо цензурата прогонва чуждестранните кореспонденти и журналисти в разгара на Балканската война, което им дава повод да подкрепят упреците на враговете на България в проява на жестокости.

Турската войска, която нарушава Лондонския мирен договор, води със себе си чуждестранните кореспонденти Пиер Лоти и Хемингуей, а след това пуска башибозуците на българското население. Така световната пропаганда и турската дипломация сработват против мирното българско население в Отоманската империя.

Тук особено важен е коментарът на Иван Орманджиев във „Външната политика на България с особен поглед към тракийския въпрос“ (1934): „Централните сили засилиха положението на Радославовото правителство, като му дадоха заем, с което нашият неутралитет бе явно насочен в тяхна полза. Цар Фердинанд от своя страна направи всичко, за да закрепил това отречение от мнозинството на народа ни правителство. Заради него той разтури камарата и създаде болшинство с гласовете на деветимата депутати от гюмюрджинските турци. Така парадоксално, но е факт, че един голям национален и държавен въпрос: „С кого да върви България в Световната война“, бе решен парламентарно с гласовете на население, което гласува със зелените бюлетини по заповед на турското правителство от партията „Обединение и напредък“.

Същите турски депутати през 1919 г. работиха за отнемането на Западна Тракия от България. Заслужава да се отбележи, че тракийската емиграция по онова време, както и сънародниците от Западна Тракия масово гласуват за опозицията, респ. за Демократическата партия, когато македонската емиграция беше на страната на правителството и поддържаше тезата, че освобождението на Македония ще се постигне само с помощта на Централните сили. Последното се засвидетелства и от преписа, който се пази в архивата на цар Фердинанд, „на един договор между Македонската революционна организация и германския генерален щаб, по силата на който организацията се задължава да работи за участието на България във войната на страната на Германия“, срещу което „последната обещава цяла Македония на България“.

Неизяснен остава въпросът защо и как по време на Радославовото правителство, назначено на 17 юли 1913 г., в българското Народно събрание влизат 9 турски депутати от Гюмюрджинско, а не се намира нито един представител на жертвите на геноцида?! Условието да има подобни представители заляга по-късно в Цариградския договор, подписан през септември 1913 г.

Да не забравяме и това, че Иван Гешов е бил в състояние и готовност да предотврати Междусъюзническата война, но е принуден от цар Фердинанд да си подаде оставката, за да може той, в качеството си на върховен главнокомандващ на българската армия, да заповяда на ген. Савов на 15 юни да започне така дългоочакваната от сърби и гърци атака на българската армия.

Съставителят Георги Илиев акцентира и върху оценката на Иван Орманджиев, който заявява: „След Междусъюзническата война, още преди прекия повод за обявяването на общоевропейската война – атентатът в Сараево против австрийския престолонаследник, цар Фердинанд през време на пътуването си се срещнал с австрийския император Франц Йосиф в Шьонбрун и ангажирал България да върви на всяка цена с Тройния съюз, или с Централните сили, при една бъдеща война.“ Ето защо Франц Йосиф писал на 19 юни (2 юли) 1914 г. на кайзер Вилхелм II: „Старанието на моето правителство трябва в бъдеще да бъде насочено в изолирането и намаляването на Сърбия. Първият етап на този път трябва да бъде засилване положението на настоящето българско правителство, чрез което България, чиито реални интереси са сходни с нашите, да остане запазена от възвръщането на русофилството.“

Българското етническо присъствие в Одринския вилает през 1913 г. е документирано на „етнографична карта“. Както е видно от етнографската карта на Милетич, тази година българският етнос е преобладавал, въпреки постоянното разорение и изстребление, на които е било подложено християнското население от османските завоевания насам, а етническото прочитване от българи на Одринско, Беломорска Тракия и Македония става след 1913 г. Бедствията за българския народ през второто десетилетие на XX век са толкова много...

Науката за геноцида е извлякла редица закономерни признаци, затрудняващи документирането на доказателствата за престъплението геноцид. При българския геноцид, наред с общите характерни стремежи на извършителите да заличат следите си, с времето се появяват допълнителни усложнения при разследването.

България преминава от юлианския към грегорианския календар¹ през 1916 г. 31 март 1916 г. е последван от 14 април. Някои

¹ Грегорианският календар е въведен през 1582 г. Разликата между двата календара ще се увеличава. Датата 29 февруари не съществува в грегорианския календар (по „нов стил“) през годините 1700, 1800, 1900 и през 2100 г. Ето защо за събитията, случили се преди 1 март 1900 г., необходимата поправка е от 12 дни, а понякога неправилно се добавят 13. Например избухването на Априлското въстание на 20 април 1876 г. по стар стил днес правилно се празнува на 2 май (12 дни корекция).

от източниците, цитирани в книгата, ползват приравнени дати. С цел да се избегне объркване, при съставянето на книгата една и съща дата се цитира по нов (григориански) стил и по стар (юлиански) стил. Разликата между двата календара засега е 13 дни.

Имената на населените места, където се провежда геноцидът, също са претърпели промени през годините. Тук искам да изкажа огромна благодарност и признателност към Димитър Шалапатов за неговия къртовски труд [*Източник №23*], реализиран в изключително ценен справочник „Българските християнски селища в Западна (Беломорска) Тракия“. Без това научно изследване нямаше да мога да посоча днешните имена на селищата, споменати в тази книга. С нетърпение очаквам да видя втората част от неговите проучвания, свързани с Източна (Одринска) Тракия.

Едно от най-силните земетресения с магнитуд 7 по скалата на Рихтер с епицентър Велико Търново – Горна Оряховица на 1 юни 1913 г., между двете Балкански войни, взема жертви и разрушава сгради като зловеща прокоба за това, което предстои да се случи на България.

Когато следим събитията, оставаме с впечатлението, че всичко се прави с цел да се заличат следите от престъпленията, а не да се разобличат.

Допълнително затруднение при проучването на геноцида над българите внасят последвалите езикови реформи в българския език и разпокъсването на територията. Днес местата, където през 1913 г. се заличава българското присъствие, се владеят и управляват от различни държави, наложили различни ограничения върху човешките права и свободи на българите: Турция, Гърция, Македония, Сърбия и Румъния.

Виновниците за националните катастрофи в България, изправени пред третия Държавен съд, успяват да елиминират своите обвинители. Поддали се на провокациите, насъскани едни срещу други, българските патриоти се обвиняват взаимно и самоунищожават върху малкото територия, останала на България. През 20-те години в България се налага така нареченият бял терор, който от своя страна довежда до червен терор през 40-те години като един вид разплата.

Етническото прочистване от българи в Одринско, Мала Азия и Беломорието след Първата световна война се провежда от съответните окупатори систематично и непрестанно. Тези, които

не са избити или прокудени, са подложени на терор, изземване на имущество, интерниране, затвор или заточение без съд и присъда. Затварят се българските училища. Налага се чужд за българите език. Сменят се имената на българите...

В Турция законодателството официално прилага методите на инквизицията от християнското Средновековие.

Източник №48: Чл. 142, пар. 3 от разпоредбите на Наказателния кодекс на Турция наказва с до три години затвор „извършването на пропаганда“, независимо колко време е продължавала, която има за цел отслабване на националните чувства.

Пар. 4 предвижда до две години лишаване от свобода за този, който възхвалява дейност или лица, провинени по разпоредбите на чл. 142/3 относно пропагандната дейност в полза на „расизма“. С една втора се увеличава наказанието, ако т.нар. расистка дейност се извършва чрез средствата за масова информация.

Чл. 125 от Наказателния кодекс на Турция „наказва“ със смърт извършителите на всяка дейност, насочена към „национален сепаратизъм“ (всяка дейност на кюрдското национално малцинство, независимо дали е политическа, културно-образователна или каквато и да било друга, се окачествява като сепаратистка).

Културните и езиковите права в Турция в последния век (т.е. няколко поколения от извършването на геноцидите през 1913, 1914 и 1915 г.) се определяха, както следва:

Чл. 42, ал. 9: „Никакъв език, освен турския, не може да се преподава като майчин език на турските граждани в учебните и просветните заведения.“

Чл. 66, ал. 1: „Който е свързан чрез гражданство с турската държава, е турчин“. Така с една алинея се потурчваха араби, черкези, тюркмени, асирийци, българи, кюрди, гърци, евреи, арменци и др. нетурски и немюсюлмански групи и малцинства.

Чл. 26 от Наказателния кодекс на Турция гласеше: „Никакъв език, забранен от закона, не може да се използва за изразяване на мисли.“

Законът за политическите партии от 1983 г. доразвиваше постановките на чл. 52, 53 и 54 от Конституцията на Република Турция по начин, който забранява:

– Политическите партии да твърдят, че в Турция има малцинства по национален, верски, расов или езиков признак;

- Да си поставят за цел да накърняват единството на нацията чрез формиране и развитие на езици и култури, различни от турския език и култура.

Аналогична беше ситуацията с националната именна система в Турция. Фамилните имена се поставяха по силата на Закон за фамилните имена, влязъл в сила на 2 януари 1935 г. Съпровождаха го „Регламент за фамилните имена“ под №1720 и „Инструкции за фамилните имена“. В тези нормативни документи се предвиждаха редица ограничения при избиране на фамилно име. То не може да отразява връзка с номадско племе, не може да е от чужда раса или чужд народ и т.н. Имената задължително трябва да са на турски език. Приелите по различни причини турско гражданство лица се задължават да приемат нови турски фамилни имена.

Собствените имена в Турция се определяха от Закон за гражданските въпроси №1587 и от Ръководство по устройството, задълженията и дейността на гражданските услуги №1587. Чл. 16, пар. 4 от Закона гласеше: „Не могат да се поставят имена, които не отговарят на националната култура, на моралните норми, на обичаите и традициите, които притесняват общественото мнение.“

Турция все още не е върнала на жертвите на геноцида неправомерно отнетите от Отоманската империя през 1913 г. частни имоти. Въпреки че Турция не спазва поетите договорни отношения, на помаците в България бе дадена възможност да продадат имотите си през 1984 г. Те дори и до днес получават пенсии и от България, и от Турция. България им дава двойно гражданство и им осигурява членство в Европейския съюз, докато тоталитарната Турска държава не допуска двойно гражданство и насилствено принуждава хората да се откажат от родни обичаи, традиции, права и т.н.

В Гърция се забранява да се говори на български език почти през целия XX век, дори в смесените семейства.

Особено ожесточена е антибългарската кампания в Македония и днес.

Стамат Апостолов цитира акад. Л. Милетич:

„... Трагедията на Батак бледнее пред тракийската орисия, защото Батак е едно селище, а геноцидът на тракийци през лятото на 1913 г. е бил извършен в седемнадесет цифром и словом села...“

И добавя:

И на всичко това някои хора „българи“, и то „историци“, му казват „османско присъствие“ и искат да заличат българската история.

Не! Ние, тракийците, които най-добре знаем за теглото на българите в Тракия, няма да позволим кощунство с българската история, с историческата и родовата памет на нашите предци. Длъжни сме да помним и да не забравяме, че в резултат на чужди интереси и домогване на Балканите, на неясна и непоследователна политика след Освобождението, за 60 години седем пъти са променяни границите на България. Седем пъти България е рязана и прекроявана.

Днес ние, тракийците, сериозно се тревожим да не се повторят събитията от 1913 г., когато Източна Тракия е реокупирана от турската армия, а нашите бащи и майки, дядовци и баби са изгонени от роден дом и бащин имот голи и боси.

За улеснение на политиците включвам Приложение №1 – Конвенция за преследване и наказване на престъплението геноцид.

Стоян Райчевски

І. ЮЛИ 1913 г.

Източник №16 (стр. 16). Никола Спиров разказва в документалния филм „Тракийските бежанци“ следното:

„Роден съм в с. Каяджик, Софлийско, Беломорска Тракия (дн. с. Кириаки, Гърция). По време на Балканската война и през нашето село мина една част български войници. Цялото село излезе да ги посрещне с цветя. Войниците спряха на селския площад да починат. Селяните им донесоха най-различни храни и напитки. След като се нахраниха, войниците заминаха на изток към Софлу и Фере да преследват отстъпващите турски войски. След няколко месеца бе сключен Лондонският договор. Съгласно този договор цяла Тракия на запад от Енос – Мидия оставаше към България. Радостта на българите от Тракия беше неизразима, за съжаление не бе за дълго. Твърде скоро се обяви Междусъюзническата война. Цар Фердинанд изтегли българските войски от Тракия и ги хвърли на запад срещу Сърбия и Гърция. Тракия остана незащитена. Турция се възползва от положението. Нейните войски нарушиха Лондонския договор. Навлязоха в Тракия и подхвърлиха всичко българско на огън и меч! Проведен беше нечуван геноцид, защото съгласно Букурещкия договор земите между Места и Марица оставаха към България. Българите от Западна Тракия започнаха да се завръщат по родните си места. Но българите от Източна Тракия не бяха допуснати от турците да се завърнат и те завинаги останаха в България бежанци.

От нашето село бяха избити 60 души. Селото бе ограбено и опожарено. Селяните се разбягаха по горите да търсят спасение.“

Източник №17. Иван Орманджиев, „Външната политика на България с оглед на...“: „През време на Междусъюзническата война Турция, без да обяви формално война на България, заповяда на войските си да преминат границата Мидия – Енос на 1/14 юли при зори. На 6/19 юли те заеха територията до р. Марица и Одрин. Метродавни среди у нас, говорейки за коварството и измяната на сърби, гърци и румънци, мълчат за този вероломен турски удар през

1913 г. след сключването на Лондонския договор. Високата порта уведоми Великите сили за тази реокупация на Тракия с циркулярна нота, като се мотивира с необходимостта да гарантира сигурността на Цариград и Дарданелите. На нашето правителство пък същата заяви, че за предпочитане бил дипломатическият път, ала за съжаление, „ужасите, които българите били извършили в окупираните територии с неописуемо варварство и вандализъм“, наложили на Турция „да окупира въпросната граница, като се задължава да определи в съгласие със Силите бъдещата съдба на Тракия.“

Източник №11: „През първите дни на месец юли 1913 г. турците се приближиха до предполагаемата граница Мидия – Енос. Аз (Димитър Войников) се прибрах в Румбеглий, но преди да напусна службата си в село Соуджак, някои гърци во главе с кмета ме посъветваха да не бягам в България само заради това, че съм бил на българска държавна служба. Други пък не бяха толкова благосклонни и ми напомниха, че съм бил доброволец в българската войска. На раздяла кметът на село Соуджак не направи и опит да скрие очевидното: всички държави, които заобикаляха България: Гърция, Сърбия, Черна гора, Румъния и Турция, в тоя момент бяха в негласен съюз. Беше също ясно, че Турция ще окупира Тракия не без съгласието на някои Велики сили. Те, според кмета, нямало да позволят на турците да злочинстват и да издевателстват над местното българско население. Въпреки това той още веднъж ме увери в добрите си чувства и евентуални протекции пред турците, ако стане нужда. И така, аз дочаках окупацията в родното си село Румбеглий. Турските войски бавно достигнаха линията Черкез кьой – Сарай – Мидия, без да има някой срещу когото да гръмнат дори и една пушка. България не беше оставила нито един войник, който да напомня, че тази земя е българска. Това беше същата земя, заради която през Балканската война бяха пожертвали живота си десетки хиляди български синове.“

Източник №1. „Карнегиевата фондация за международен мир съставя международна комисия за разследване на причините и провеждането на Балканските войни в състав:

1. Австрия: д-р Йозеф Редлих, професор по държавно право във Виенския университет;
2. Франция: барон д'Естурнел дьо Констан, сенатор Жюстен Годар, юрист и член на Камарата на депутатите;

3. Германия: д-р Валтер Шюклинг, професор по право в Марбургския университет;

4. Великобритания: Франсис У. Хърст, редактор на „Икономист“; д-р Х. Н. Брейлсфорд, журналист;

5. Русия: проф. Павел Милюков, член на Руската дума;

6. Съединените щати: д-р Самуел Т. Дъгън, професор в „Тичърс колидж“ на Колумбийския университет.

Тази комисия изготвя доклад, който е съхранил следните факти на стр. 66: „Лавина от нещастия се струпва върху България. Тук следва да се добавят още няколко дати. На 18 юни/1 юли гърците нападат българския гарнизон в Солун, убиват няколко войници и пленяват останалите. Българите не удържат позициите зад реките Злетовска, Брегалница и Крива Лъкавица. След неколкодневни техни нападения те са спрени и отхвърлени. На 24 юни/7 юли и 25 юни/8 юли сръбската армия преминава в офанзива. На 26 юни/9 юли сърбите завземат Радовиш, а гърците – Струмица. На 28 юни/11 юли румънската армия завършва своята мобилизация и прекосява българската граница, без да срещне каквато и да е съпротива. На 29 юни/12 юли турската армия при Чаталджа започва да си възвръща Тракия. На 8/21 юли турската армия се намира в Люлебургас и в Лозенград. На 9/22 юли си възвръща Одрин, опразнен набързо от българите. Още на 1/14 юли сърбите са превзели Крива Паланка. На 28 юни/11 юли България е отправила първия си призив за помощ към Европа. На 10/23 юли през деня цар Фердинанд отправя апел към руския цар за посредничество. Без да дочака резултатите от това последно предложение, отчаян г-н Данев подава оставката си. На 2/15 юли армиите на противниците продължават да напредват, а румънците се насочват към София. С телеграма до Франц Йосиф цар Фердинанд иска посредничеството му в отношенията с Румъния. По съвет на Франц Йосиф Фердинанд изпраща телеграма лично до крал Карол. Той изисква като условие за мир да се отстъпи триъгълникът, оформен между Дунав, Тутракан и Балчик. Неговото предложение е прието на 8/21 юли, но българите все още трябвало да се бият срещу гърците, достигнали до границите на царството при Джумая, докато сърбите са обсадили Видин.“

Източник №1 (стр. 330). Бедствието в Малгара: „На 1/14 юли сутринта трима служители и 10 български полицаи предали Мал-

гара на Шейх али Ефенди, след което напуснали града, който останал заедно с околността без каквато и да е обществена защита или власт до падне на следващия ден (2 юли). Това състояние на безвластие, както и опасността, произтичаща от съществуващата враждебност между мюсюлмани и християни, накара близо 60 души арменци да емигрират набързо в старите предели на България. Няколко млади момичета получили съгласието на родителите си да се присъединят към тази група на емигранти, която се движела пеша.“

Източник №1 (стр. 121–122): При повторно завземане на Родосто (дн. Текир даг) на 1 юли стар стил (14 юли нов стил 1913 г.) от 200 доброволци, пристигнали с една турска канонерка, първото действие на възстановената отоманска власт е следната прокламация към християнското и еврейското население на санджака:

„Всеки, който притежава стока или оръжие, принадлежащи на правителството, или добитък и стоки, принадлежащи на емигранти от местното население, които са били придобити по време на българската окупация, се поканва да дойде и да ги възстанови, като ги предаде на специалната комисия, която заседава в Родосто. Затова се дават два дни срок, започвайки от днес (5 юли/18 юли) 1913 г. за тези, които са в Родосто, и три дни за жителите от селата. След изтичането на този срок всеки, който остане притежател на подобни присвоени стоки и предмети, ще бъде наказан с пълната строгост на закона.“

Но доброволците и завръщащите се по домовете си бежанци не чакали края на този срок. Още с пристигането си те започват плячкосването и избиването на местното население. В първите минути след дебаркирането им при Родосто доброволците заклали българския пълномощник, който официално им предал града. Те се разделили на групи, всяка от тях предвождана от петима башибозуци, като организирали грабежи и убийства. Те убили арменците на пазара, след това хората, изпокрили се по домовете си, и обискирали къщите под предлог, че търсят български войници и офицери. След намесата на чуждестранните консули нападателите се насочили към околните села, където не е бил възможен никакъв контрол върху деянията им.

Резултатът от това са 19 трупа, погребани в Родосто, и 81 безследно изчезнали, които по всяка вероятност са избити по поле-

то. Последната цифра би трябвало да е по-висока – някои смятат, че избитите хора са около 300. По-състоятелните е трябвало да заплатят за своята безопасност между 20 и 60 турски лири на глава. Парите, бижутата и часовниците били отнети. Дори и при това положение тези хора са били относително по-добре, понеже в Малгара, на 6 часа път от Родосто, катастрофата е много пострашна. Там населението е било изненадано; нямало е никакви консули. Ръководителите на арменската общност били арестувани от управителя на Родосто. Българската полиция току-що била напуснала града, който в продължение на цял ден останал без каквато и да е власт (1 и 2 юли 1913 г. стар стил).

Тук не можем да предадем красноречивия разказ на арменската делегация за случилото се в Малгара при тази анархия. Но можем да споменем някои особености, характерни за всичките тези рушителни действия.

И тук мотивът е бил същият, както в Родосто и навсякъде другаде. Военният комендант се обърнал към арменските първенци, които повикал при себе си, като им казал следното: „Арменски предатели, вие сте присвоили оръжие и други предмети, откраднати от мюсюлманите.“ Един подпоручик си послужил с по-друг аргумент: „Арменци, вие много помогнахте на българите, но днес ще си получите заслуженото.“ Такива думи насърчили населението да не изчаква законните мерки. След съобщения, изпратени от Али Ефенди относно положението в града, на 2/15 юли в 4 часа турско време една част от турската армия тръгнала от Улуджа и Кешан по посока на Малгара (дн. Малкара). Гръцките и арменските духовници, няколко видни граждани и голяма група жители излезли да посрещнат войските. Обръщайки се към командира, Али Ефенди изразил радост от възвръщането на турската армия и сърдечно я приветствал. Командирът обаче се обърнал с много груб глас към множеството: „Махайте се, мръсници“ и създал много неприятно впечатление сред гражданите на Малгара. На втория и третия ден от окупацията на Малгара глашатаяте в арменските махали заповядали на „тези, които са откраднали стоки, принадлежащи на мюсюлмани, или които притежават оръжие, да ги предадат“. На четвъртия ден започва нападението. Двама уплашени арменци, повикани от войниците да им покажат къде се намира пътят към Узун кюпрю, започнали да бягат, вместо да се отзоват на поканата. С това сигналат бил даден: войници-

те и тълпата хвърлили вкъщите на виновниците запалени факли, потопени в газ. Започва опожаряването на арменския квартал. По същото време се извършват грабежи и убийства на пазарния площад. Някои арменски войници се опитали да спрат пожара, но поради силния вятър той започнал с нова сила на пазарния площад и добил ужасяващи размери. Чули се експлозии на варели с бензин. Тълпата помислила, че това са скрити бомби. Каймакаминът, представител на гражданската власт, пристигнал в Малгара, придружен от един полицейски капитан и един полицай. Макар че той се явил като гарант за живота им, едва ли е успял да убеди ужасените арменци да излязат от своите скривалища и да организират команда от 50 до 60 млади хора за борба с пожара. Резултатите от случилото се в самия град, без да включваме неговите околности, са следните: 12 арменци убити, 10 ранени, 8 изчезнали, 7 хвърлени в затвора, а 87 къщи и 218 магазина – опожарени. Всичко това представлява материална загуба от 80 хиляди турски лири. „Le Jeune Turc“ от 12 август признава, че действително 139 къщи и 300 магазина са били опожарени в Малгара. Вестникът добавя: „С изключение на две къщи цялото село Галиопа, състоящо се от 280 къщи, е било унищожено от пожар; 299 къщи са станали жертва на пламъците в 11 християнски села, 35 души са убити и 9 са ранени.“ В този случай събитията са имали и своя епилог. Една турска анкетна комисия се опитала да прехвърли отговорността за грабежите и убийствата върху самите арменци.“

Източник №2 (стр. 14–15): „Още продължаваха да пренасят на 1 юли, когато вече на 2 юли по пладне турците, които идеха от Галиполи, стигнаха в Кешан, а след един час техни войски – 120 кавалеристи – влязоха и в Булгар къой. Това беше във вторник на 2 юли. Нашите стражари от Кешан избягаха към Узун кюпрю. Имах случай да срещна едного от тия български стражари на име Кръстьо Марков, родом от с. Булгар къой. Той потвърди, че до хаждането на турците до самия Кешан свършено ги изненадало; те дали срок два часа на българските власти в Кешан да се изнесат, а след час и половина напълнили града и не дали на чиновниците възможност да си изнесат нищо, дори и най-необходимите вещи. Когато турските войски влезли в Булгар къой, случайно там се е намирал по търговия г-н Спас Добрев (33 г.), родом от Свиленград (Мустафа паша), и съвсем не подозирал, че такова нещо

може да стане. „На 2 юли – разказа ми той – дойде в Булгар кьой един стражар, родом от същото село, да вземе жена си, като съобщил, че той е избягал от Кешан, защото турците идели. Бягайте!, каза той“, и си замина. Видя ми се това съвсем невероятно, дори и смешно. Българските власти от Кешан нищо не бяха ни съобщили. Настана голяма паника. След половин час наистина влезе в селото един кавалерийски разезд от 5–6 души, а след 3 часа влезе вече по-голям брой кавалерия – до 100 души. Бяха анадолии, имаше и кюрди – една смесица. Конете им не бяха военни, а случайно намерени, повече без седла, без юзди, голи коне с по една черга. Имаше и офицери. Посрещнаха ги, дадоха им хляб. Отначало не правеха пакости. Пристигна и пехота с картечници и една батарея артилерия. Пехотата беше от 94-ти пехотен турски полк под началството на майор Кадри бей, който добре говореше францужки.“

Източник №2 (стр. 15): „Ненадейното турско нашествие е заварило в Тракия и господина Георги Трайчев, фотограф в Министерството на просветата, който на 2 юли е бил очевидец как българското население на тълпи е бягало откъм Чорлу, Люлебургас, Баба ески и др. по пътя към Мустафа паша. В същото време от противоположна страна от Царството идели пръснати множество току-що освободени от българските власти турски пленници, облечени все в старите си войнишки дрехи. „Понеже идеха, казва Трайчев, тълпи жени, момичета бягащи, с ужас отминаваха тия манафи в страх, да не би да се нахвърлят върху тях. Тези пък, пленниците, мирно си отминаваха, защото не са знаели положението в Тракия, та някои от тях дори смирено поздравяваха.“ В още по-голяма неизвестност относно турското нашествие се намирали и власти, и население в окупираните български нови земи отсам Марица – в Софлийско, Дедеагачско и Гюмюрджинско.“

Източник №2 (стр. 28–29): „До 2 юли булгаркьойци били съвсем безгрижни и дори твърде щастливи, че според обявената на 29 юни правителствена наредба селото им остана под българска власт, та останалите оттатък границата български села им завиждали и бързали в тяхното село да си прехвърлят по-ценната движима стока. Когато внезапно на 2 юли се явили в селото 5–6 души турски кавалеристи и се пръснал слух, че повече войска иде, събрал се народът начело с поповете, кметовете и старците, да ги посрещнат. Турските офицери се държали

хладно, нищо не казали, а само поискали веднага хляб и сирене за войската, защото били уморени. Не влезли всички войници в селото, а само половината; около 50 души дошли на площада и там слезли с конете. Четирма офицери седнали в кафенето на Дядо Димитър и пили кафе. Сетне пак излезли от селото. Едни застанали накрай село, към Малгарския път, а други заловили другия край, Кешанския път, за да не може никой да бяга. Селяните им изнесли храна в изобилие. Заповядали на кмета на другия ден сутринта да докарат всичките ялови добитъци – овце, крави. Тоя добитък войниците забрали и го откарали в Кешен. Началникът Кадри бей оставил да седи в селото само един поручик, Нешат ефенди, а той самият и другите двама офицери били под палатки до самото село. Нешат ефенди бил родом арнаутин и сносно говорел български.“

Източник №3. Симеон Лазаров от с. Ениджия разказва: „Само когато пътници, дошли от някои южни села, разказваха, че българската войска в пълно бойно снаряжение напускала новата граница Мидия – Енос и се отправяла към Македония, за всички стана ясно, че сме пред прага на една нова война и най-важното, че Турция ще се възползва от това новосъздадено положение, за да реокупира Източна Тракия.

Населението не можаше и не искаше да повярва, че България е изоставена сама да воюва не само срещу бившите си съюзници, но и срещу Румъния и Турция, които коварно я бяха нападнали. То вярваше, че нашата велика освободителка Русия няма да го остави само в този съдбоносен момент и ще предотврати тази братоубийствена война. Те знаеха, че във войната срещу Турция България изнесе на плещите си най-големия товар. А освен това кой може да и оспорва правото на родна Тракия?...

Хвърлили върху сърби и гърци цялата отговорност за новата война, обикновените хора от Ениджия не можеха да допуснат каквато и да е отговорност от страна на България, която с цената на най-добрите си синове им беше донесла свободата. Те, обикновените хора на Ениджия, бяха толкова наивни, че и в този съдбоносен момент възлагаха своите надежди на някаква хуманна Европа и на международната правда. Младежите пееха новата песен „Съюзници разбойници“, но дълбоко в душите на всички бяха свили гнездо тревогата и тъмната неизвестност.

Прехвърляйки войските на Македонския фронт, българското военно командване оголи новата ни граница с Турция: Мидия – Енос. То бе оставило тук само една опълченска дружина да пази границата, когато Турция беше прегрупирала цялата си армия и я държеше на крак в пълна бойна готовност, в очакване на благоприятен момент за настъпление.

Познавайки добре вълчия морал на турската власт, българското население беше убедено, че турците не ще зачетат договора за мир в Лондон, а ще преминат незащитената граница и на всяка цена да си възвърнат изгубените земи в Източна Тракия. Новите слухове, пристигащи от границата, засилваха тези опасения и положението ставаше все по-тревожно.“

Източник №1 (стр. 330–331): „Преди идването на войските не е имало никакво струпване на хора в град Малгара, но пристигащите турски дружини били придружавани от големи тълпи, при което положение тревогата сред арменците се засилила. Според получените сведения една трета от военните части, изпратени към Малгара, принадлежали на четвъртия корпус на армията (не по-малко от 35 000 души). Турското население подбуждало войниците, като повтаряло, че българската армия не била направила нищо лошо, но местните гяури озлочестили страната. Няколко офицери, водени от башибозуци, проникнали в арменските квартали и направили наблюдения относно предадените им сведения. Понеделник и вторник минали без особени събития, с изключение на една или две дребни кражби. Но в сряда сутринта 3/16 юли отношението на турското население станало все по-заплашително и агресивно. Пазарът бил напълно затворен. Няколко малки арменски магазина били ограбени. Макар че военните власти забранили всякакви грабежи, след протеста на собствениците на магазини не била издадена авторитетна прокламация против подобни действия, която да създаде доверие сред арменците, нито пък последвали никакви наказания за извършените действия. Напротив, по указание на коменданта във вторник и сряда глашатаяте два пъти минали през арменските квартали и призовавали: „Тези, които са откраднали предмети, принадлежащи на мюсюлмани, или които притежават оръжие, да ги предадат незабавно.“

Източник №1 (стр. 121): „По-долу предаваме една история, трескаво разказана на Комисията от един жител на Кум Сеид (или

още Кумсар, сега се именува Оваджик, в близост до Мюселим (*Източник* №23), който беше стигнал до Цариград предишната нощ, все още преследван от спомена за ужасите:

„Това стана в сряда на 3 юли/16 юли 1913 г. Беше нощ и селото беше заспало. Изведнъж турците пристигнаха... Жените и децата изпаднаха в ужас... Турците искаха пари. Убиха много хора. Никола бакалинът бе убит, Стоян Кънчев бе убит със сина му, който беше 15-годишен. След това дойде ред на Димитър Стоянов, Сарандо Неделчев, Димитър Георгиев, Петро Стоянов, Илия Атанасов, брат му Коле Атанасов (това са децата му). После бяха убити Никола Георгиев, жена му и 12-годишният им син; Димитър Даудски, Димитър Христов, Христо Димитров. 120 души бяха натъпкани в една-единствена къща в с. Кум Сеид. „Арапите“ пристигнаха и ги запитаха: „Вие кои сте?“, а те отговориха: „Ние сме гърци.“ След това им поискаха пари. Взеха им всичко. Претърсиха им джобовете. Хората започнаха да викат и кавалерията пристигна. Те не направиха нищо на хората; само „арапите“ ги нападаха. Нападението на селото не трая повече от 15 минути. След това турците се отдалечиха по посока към Люлебургас... На следващия ден (4/17 юли) пристигнаха още „арапи“...“

Източник №2 (стр. 139): „Кметът на Софлу, Ангел поп Киров, родом от с. Малък Дервент, обяснява на акад. Л. Милетич положението при настъпването на турците: „Още към 3 юли турците бяха на границата Мидия – Енос. Правителството уверяваше, че турците идат само да си заемат границата, затова чиновниците да си стоели на местата. Дойдоха турците до нас, до Марица, а правителствените телеграми продължаваха да ни убеждават все в същото.“

Източник №1 (стр. 331–332): „Махмуд бей, малгарският военен командир, поискал видните арменци да бъдат доведени при него и грубо се обърнал към тях: „Арменски предатели, вие имате вещи и оръжие, откраднати от мюсюлманите.“ Вечерта на четвъртия ден един подпоручик открито се обърнал към арменците: „Вие, арменците, прекрасно помогнахте на българите. Днес и утре ще си получите наградата.“ Естествено е, че всички тези думи и дела от името на официалните власти засилили и без това силната възбуда, а съобщенията от глашатаите подтикнали турското население към големи злодеяния. Обхванати от ужас пред тези

зловещи признаци на предстояща катастрофа, арменците се оттеглили в техните квартали, очаквайки всеки момент избухването на бурята.

В сряда през нощта част от войските напуснали град Малгара. В четвъртък сутринта, 4/17 юли, група войници поискали от Бедрос от Родосто и от Гарабед Манасян от Малгара да им покажат пътя към Узун кюпрю. Гарабед, който бил много уплашен, се скрил в къщата си. Това послужило като претекст. Веднага една група войници, придружена от рота башибозуци, отишли до къщата на Манасян, а Али Чаушев от Малгара я запалил с факли, натопени в газ. След това той запалил и къщата на свещеника. Мустафа паша, вторият по старшинство офицер, се появил на мястото на събитието и запитал каква е причината за пожара. Казали му, че „арменците отказали да покажат на войниците къде е пътят за Узун кюпрю“. Офицерът изпаднал в изблик на ярост и нарекъл арменците с всевъзможни мръсни имена, „племята от мошеници и разбойници, свини като българите, предатели“ и прочие. Докато къщите горели в един от кварталите на града, в другия му край, на пазара, към 11 часа вече започнали убийства без какъвто и да е претекст и турското население, необезпокоявано се занимавало с обири. Естествено пожарът събрал повечето от арменците на едно място и може би целта била те умишлено да бъдат държани настрана от по-нататъшните злочинства. По това време Йервант Пежикян, Хаджи Вартереш, Кеворк Татароглу, Торос Мамеледжян и др. били убити от Суулон Осман ага, Емин Пехливан, Оглу Хасан, Хасан Ходжа, Мехмед Али и др. Това обстоятелство е потвърдено от Хаджи Мануел и други граждани, които били тежко ранени при кланетата. Ранените освен това потвърждават, че заповедта за избиването е дадена най-напред от турски офицер. Един арменец, облян в кръв, минал пред Хелдед Али паша, който се показал напълно равнодушен към това, което видял. Войниците и мюсюлманското население влезли насила в арменските къщи, разположени в покрайнините на града, и ги разграбили. Благодарение на усилията на арменски войници, които служили в турската армия, пожарът бил обуздан, след като 23 къщи и цялото тяхно съдържание е унищожено. Условието, които назряваха в продължение на 3 дни, сега вече са налице. Градът бил заобиколен от значителен брой войски, както и от няколко хиляди башибозуци. Към 10 часа турско време пожарите отново избухнали

в различни квартали, в различни части на пазара. И при силния вятър, който духал, това ново бедствие много бързо обхванало страшни размери. Изведнъж се чула експлозия, при която арменците сметнали, че градът е бомбардиран от турците, които по този начин избивали неговото население. А от своя страна турското население и турските войници помислили, че гърмът е причинен от експлозия на бомби, скрити в арменските магазини. Всъщност огънят се разпространил до складовете, съдържащи варели с бензин, спирт и други запалителни вещества. Ефектът бил наистина потресаващ. Каймакаминът и министърът на вътрешните работи Талаат бей изпратили анкетна комисия, която се опитала да обясни тези експлозии с взривяването на бомби, оставени от българите. Но никой не се е опитал да твърди, че арменците са употребявали бомби. Ако експлозиите действително са причинени от такива бомби, то джамията, която се намирала близо до мястото на експлозията, положително щяла да бъде разрушена, а също и половината от града. Друг значителен факт, който не бе споменат в доклада на тази анкетна комисия, е, че нито една стена не е пропукана от силата на тези експлозии. Обхванати от паника при това ново бедствие, застрашените от огън и меч арменци побегнали към парка, който се намирал извън града, и се опитали да намерят защита там. Письците и ужасяващият плач на жените и децата били сърцераздирателни. Те се стушили в неопишуем страх под открито небе, без да знаят какъв ще бъде следващият ужас, който ще ги сполети. За щастие, наблизко имало военни лекари и един отряд войници, които могли да дадат известна помощ на тези нещастници. Не трябва да се забравя, че каймакаминът, придружен от полицейския началник и от един полицай, пристигнали същия ден в Малгара в 11 часа вечерта турско време и направили известни усилия, макар и безуспешни, да изгасят пожара. Същата вечер каймакаминът се обърнал към арменското население да помогне при угасяването на пожарите, но жените и децата отказали да пуснат мъжете и се държали вкопчани в своите съпрузи, бащи и братя. Каймакаминът се обърнал към войската за помощ, обаче командващият офицер отговорил: „Какво ни интересува всичко това нас, при положение че най-засегнатите хора са безразлични към това, което става тук?“ Дори един войник вдигнал ръка срещу каймакамина. Ужасните разрушения продължавали. Войниците и башибозуците нахлули вкъщите и ги оплячкоса-

ли необезпокоявани. Няколко арменци, които имали куража да се доближат до своите домове и да се опитат да спасят нещо от своите вещи при пожарите, били спрени от войниците, които им извикали: „Забранено е!“

Ние дори научихме, че няколко арменци са арестувани заради това напълно естествено тяхно поведение и че все още са държани от военните власти. В 6 часа вечерта турско време каймакаминът се върнал при арменските бежанци в градината и поискал от тях отново да помогнат за спирането на пожара, като лично гарантирал тяхната безопасност. 50 или 60 млади мъже се съгласили с риск за живота си да отидат с каймакамина и благодарение на техните усилия пожарът най-сетне бил угасен. Разбира се, всички тези нещастни хора прекарвали нощта под открито небе. На следния ден телата на жертвите, убити на пазара, били изложени в църковния двор. Осем дни след катастрофата арменците се осмелили да се върнат обратно на местата, опустошени от пожара. Развалините все още димели и мюсюлмански деца копаели и задигали различни предмети, принадлежащи на арменците.

Една седмица по-късно тялото на един добре известен арменец от Малгара, наричан Баред Ефенди Еджемян, е било донесено обратно в града от едно място на разстояние два часа и половина път. Тялото било страшно обезобразено и било почти неузнаваемо. Към нашия доклад прибавяме списък с имената на 12 арменци, убити в Малгара, както и на 10 ранени арменци, на 8 безследно изчезнали и на 7 души, които са задържани. 218 магазина са опожарени заедно с 87 къщи. Общо материалните загуби възлизат на 80 000 турски лири. Тази катастрофа донесла пълно разорение на арменското население в Малгара. Бежанците сега лагеруват върху купищата отломки и отпадъци и са толкова отчаяни, че единственото им желание е да отидат колкото се може по-далеч от своите родни места.“

Източник №3. Симеон Лазаров предава разказа на български граничен офицер за началото на турското настъпление в Източна Тракия: „До последния ден – казва той – ние бяхме в добри отношения с турците. Заедно ходехме по цялата нова граница Мидия – Енос и те се показваха много внимателни към нас. Често пъти дори ни услужваха за спане и с храна. Не повдигаха никакъв спор относно разграничението. „Ето новата граница – ми казваше ви-

наги любезно турският комендант – отсам е наше, а отгатък ваше, нека се настаним всеки у дома си.“ Обаче щом видях, че вместо да изпратят няколко дружини за заемане на новата граница, те изпратиха всичките си полкове кавалерия, последвани от цялата си артилерия, аз разбрах какво ни очаква. Но какво можеше да се направи, когато всички наши войски бяха пренесени в Македония?

Поставих една тънка редица постове по цялото протежение на границата и дадох заповед да се избягват всяко предизвикателство и всяка схватка.

Една сутрин ми донесоха, че няколко турски полка са преминали границата през нощта. Веднага предявих моя протест в близкия турски пост, но оттам ми отговориха: „Не знаем нищо за това, което ни казвате, вероятно има недоразумение, понеже новата граница не е още добре очертана, ние ще уредим въпроса...“

Веднага докладвах всичко в София, но току-що изпратил доклада, донесоха ми, че цели пет полка неприятелска конница преминала границата на много места и че самият турски комендант, начело на войската, се насочил към първата железопътна станция, където се намирах и аз. Най-после турците бяха хвърлили жребия.

Отидох да посрещна турците и непоколебимо запитах командира какво значи всичко това. Той ми отговори студено: „Получих заповед от Цариград да премина границата с войската си. Имате ли нещо да кажете?“ Енергично протестирах от името на българското правителство и му обърнах внимание върху голямата отговорност, която турците вземат пред Великите сили, подписали Лондонския мирен договор и гаранциите за изпълнението му. „Колкото за отговорността, ще я носят тези, които ми дадоха заповедта – ми отвърна турският офицер. – Но аз Ви давам един час време, за да решите дали да се предадете, или да отстъпите с бой. След този срок ще тръгна напред.“

Отидох да телеграфирам в София. Отговори ми се: „Хвърлете във въздуха погребите!“ Отговорих им: „Всички са в ръцете на неприятеля. Буквално съм обграден.“ Заповядаха ми да се оттегля без бой. Аз изпълних заповедта.“¹

¹ Бонев, Ив. Прогонването на българите от Източна Тракия. – *Тракия*, №438, 11 юни 1931 г.